

VU Research Portal

Radicaliseren de criminele Marokkaanse jongeren van weleer? Sociale controle theorie toegepast op twee case studies

van Gemert, F.H.M.

published in

Proces

2006

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Gemert, F. H. M. (2006). Radicaliseren de criminele Marokkaanse jongeren van weleer? Sociale controle theorie toegepast op twee case studies. *Proces*, 85(2), 44-52.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Radicaliseren de criminele Marokkaanse jongeren van weleer? Socialecontroletheorie toegepast op twee case studies

Inleiding¹

Op een woensdagmiddag verlaat ik het buurthuis na verhitte gesprekken over een uitstapje dat op handen is. Ik ben de tijd vergeten en bedenk dat ik nu mijn trein zal missen. Samen met Abdel loop ik moppend naar buiten. Onverwacht biedt hij aan me naar het station te brengen met zijn auto, zodat ik toch nog op tijd kan komen. Ik ga gretig in op zijn aanbod en een minuut later start hij de oude Ford Escort, waar ik hem al vaker in heb zien rijden. In het betrekkelijk korte stuk dat we van Rotterdam-Zuid naar het Centraal Station afleggen valt me al snel op dat Abdel een eigenzinnige rijstijl heeft. Hij kent de betekenis van stoplichten, maar met voorsorteren, voorrang verlenen en het aanpassen van de snelheid neemt hij het niet zo nauw. Ook de spiegels van de auto worden niet gebruikt. Het dringt tot me door dat deze chauffeur autodidact is en zeer waarschijnlijk geen rijbewijs heeft. Ik controleer of de gordel goed vastzit en overweeg om me eerder af te laten zetten. We naderen echter al het station en het lijkt niet verstandig Abdel's concentratie onnodig te verstoren. Aangekomen bij de bestemming klopt mijn hart in mijn keel. Met een intens gevoel van opluchting stap ik uit en bedank hem voor de lift. Abdel kijkt me aan met een grijns en zegt: 'Goeie chauffeur, hè?'

Voor mijn promotieonderzoek verzamelde ik data over Marokkaanse jongens, hoofdzakelijk door middel van participerende observatie.² Tijdens het veldwerk dat drie jaar duurde, ben ik Abdel vaak tegengekomen en een paar keer heb ik uitvoerig met hem gesproken.

Abdel is een apart geval. Hij was destijds, midden jaren negentig, begin twintig en daarmee enkele jaren ouder dan de andere Marokkaanse jongens die deel uitmaakten van mijn populatie. Niet alleen door zijn leeftijd, maar ook door zijn gedrag week hij af van deze anderen. Hij was een eenling, die zijn eigen pad koos. Dat lijkt in eerste instantie misschien vreemd omdat Marokkaanse jongens in hun vrije tijd vaak elkaars gezelschap opzoeken en groepen vormen. Dat gold voor de andere jongens in de populatie, maar Abdel ging daar dus niet in mee. Dit solisme sluit echter wel aan bij het feit dat Marokkaanse jongens die de twintig naderen 'rustig' of 'serieus' worden. Omdat Marokkaanse hanggroepen veelal slecht bekend staan vanwege het feit dat ze gemakkelijk met hun omgeving botsen,³ willen jongemannen die hun wilde haren verliezen niet meer geassocieerd worden met dit soort groepen. Abdel op zijn beurt, bewaarde weliswaar afstand tot de 'kleine jongens', maar hij hield er zelf wel een criminele levenswandel op na. Daarmee valt hij in een kleine categorie van vasthoudende criminelen, die verschilt van een meer omvangrijke categorie die enkel tijdens adolescentie crimineel actief is en waarbinnen Marokkaanse jongens zich zo nadrukkelijk manifesteren (cf. *life-course-persistent* en *adolescence-limited*).⁴

Het verhaal van Abdel wijkt af van dat van de meeste andere Marokkaanse jongemannen, die met het klimmen der jaren weer in de pas gaan lopen. Toch is het goed er kennis van te nemen, want Abdel is een voorbeeld van een persoon die zijn draai niet vindt in de Neder-

* Dr. Frank van Gemert is universitair docent bij de sectie Criminologie van de Vrije Universiteit.

1 Ik dank Henk van de Bunt en Hans Nelen voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

2 F van Gemert, *Ieder voor zich. Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens*, Amsterdam: Het Spinhuis 1998.

3 F van Gemert, Botsen met de buurt. Overlast en de wisselwerking tussen jeugdgroepen en de buitenwereld, *Tijdschrift voor Criminologie* 44 (2002) 2, p. 162-171.

4 T. Moffit, Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior. A developmental Taxonomy, *Psychological Review* 100 (1993) 4, p. 674-701.

landse samenleving. In dit tijdsgewricht, waarin allochtone groeperingen gemakkelijk in een slecht daglicht komen te staan en niet in het laatst Marokkaanse jongeren zich lijken af te keren van de Nederlandse samenleving, is het relevant zijn afglijden te bezien. Abdel is temeer ook interessant omdat zijn verhaal parallellen vertoont met dat van Mohammed B., de jongeman die op 2 november 2004 Theo van Gogh vermoordde. Beide zijn namelijk Marokkaanse jongemannen, die na hun jeugd aan een nieuwe fase in hun leven begonnen. Geen van beiden volgde een conventionele loopbaan, de een marginaliseerde en de ander radicaliseerde. Alle twee vergrootten juist de afstand tot de respectabele samenleving.

Criminaliteit van Marokkaanse jongens duurt voort, al geruime tijd zijn ze oververtegenwoordigd in de politiestatistieken.⁵ Criminele activiteiten werden beschreven als uitvloeisel van kansarmoede en gerelateerd aan druggebruik.⁶ In eerste instantie is ter verklaring van de hoge criminaliteitscijfers gewezen op gevolgen van de migratie.⁷ Later is meer gewezen op sociaal-economische positie en op woonbuurt, wat betekende dat Strain-factoren werden benadrukt.⁸ Sinds eind jaren negentig is meer plaats voor de rol die cultuur speelt.⁹

Marginaliseren van Marokkaanse jongeren was al onderwerp van onderzoek en is verklaard aan de hand van de bindingentheorie van Hirschi (zie onder), een theorie die inmiddels niet alleen onder criminologen aanhangers kent maar ook onder Nederlandse beleidsmakers. Radicaliseren van islamitische jongeren daaren-

tegen is een recent verschijnsel. Pas na de aanslagen van 11 september 2001 ('9-11') kwam dit onderwerp op de agenda van vaderlandse wetenschappers. In genoemde studies kwam het niet ter sprake. Verschillende onlangs verschenen nota's wijzen, naast de noodzaak van een verbeterde opsporing, op het versterken van de bindingen met de samenleving.¹⁰ Ook hier klinkt de bindingentheorie dus door: geradicaliseerde jongeren ziet men, net als de gemarginaliseerde jongeren, als losgeraakt. Ze hebben geen effectieve banden met kerninstellingen, zoals gezin, school, werk en vereniging, die hen van verkeerde stappen weerhouden.

Voorheen marginaliseren en nu radicaliseren. Opnieuw richt de aandacht zich op Marokkaanse jongeren, want in Nederland lijkt dit radicaliseren vooralsnog in meerderheid hen te betreffen.¹¹ Is het dezelfde categorie afglijden-de Marokkaanse jongeren die nu radicaliseert? Zo ja, dan kan zich een omvangrijk probleem aandienen. Het spreekt voor zich dat deze kwestie belangrijke consequenties heeft voor beleid. De centrale vraag van dit artikel luidt: loopt het soort Marokkaanse jongens dat in het verleden marginaliseerde nu het risico te radicaliseren? Een antwoord lijkt te kunnen worden gevonden door gemarginaliseerde en geradicaliseerde jongeren te vergelijken. Tot op dit moment zijn van de laatste categorie echter, in Nederland althans, weinig gevallen bekend. Dat biedt een erg smalle basis. Om die reden worden ook de processen van marginaliseren en radicaliseren tegen het licht gehouden. Gelet op de verschillen die daarbij aan de oppervlakte

- 5 M. Junger, *Delinquency and ethnicity. An investigation on social factors relating to delinquency among Moroccan, Turkish, Surinamese and Dutch boys*, Deventer/Boston: Kluwer 1990; M. Blom, J. Oudhof, R.V. Bijl & B.F.M. Bakker, *Verdacht van criminaliteit. Alloctonen en autoctonen nader bekeken*, Den Haag: WODC 2005.
- 6 P. Kaufman & H. Verbraeck, *Marokkaan en verslaafd*, Utrecht: Gemeente Utrecht 1986; P. van Gelder & J. Sijsma, *Horse, coke en kansen. Sociale risico's en kansen onder Marokkaanse harddruggebruikers in Amsterdam*, Amsterdam: Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam 1988.
- 7 H. Werdmölder, *Van vriendenkring tot randgroep. Marokkaanse jongeren in een oude stadswijk*, Houten: Het Wereldvenster 1986.
- 8 F. Bovenkerk, Over de oorzaken van criminaliteit van allochtone jongeren, in: *Advies aanpak jeugdcriminaliteit. Met de neus op de feiten*, advies opgesteld door commissie Montfrans, Den Haag: Ministerie van Justitie 1994, p. 51-63.
- 9 Van Gemert, *Ieder voor zich*.
- 10 Gemeente Rotterdam, *Meedoen of achterblijven. Actieprogramma tegen radicalisering en voor kansen voor Rotterdammers*, Rotterdam: Gemeente Rotterdam 2005, p. 10 e.v.; Ministerie van Justitie, *Nota radicalisme en radicalisering*, Den Haag: Ministerie van Justitie 2005, p. 21-22; Ministerie voor Vreemdelingenzaken en Integratie, *Nota weerbaarheid tegen radicalisering van moslimjongeren*, Den Haag: Ministerie voor Vreemdelingenzaken en Integratie 2005, p. 7.
- 11 AIVD, *Van dawa tot jihad. De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2004; Gemeente Rotterdam, *Meedoen of achterblijven*.

komen, is het dan aannemelijk dat categorieën van gemarginaliseerden en geradicaliseerden in elkaar overvloeien? Hierbij wordt tevens gezien of de bindingentheorie zinvolle aanknopingspunten biedt. Vanwege het beperkte empirische materiaal gaat het om een redenering die een tentatief karakter heeft.

De beide processen worden in het volgen-de besproken aan de hand van de cases van Abdel en Mohammed B. Voorafgaand aan de persoonlijke geschiedenissen van beide jongemannen wordt eerst een korte uiteenzetting gegeven met verwijzingen naar hun Marokkaanse achtergrond over de levensfase waarin deze hoofdpersonen verkeren. Later wordt een koppeling gelegd met de criminologische bindingentheorie, waarvan in de laatste paragraaf enkele beleidsimplicaties besproken worden.

De data die betrekking hebben op Abdel stammen uit mijn eigen veldwerknootities en interviewverslagen uit Rotterdam in de periode van 1993 tot 1997. De gegevens over Mohammed B. zijn afkomstig van een lange reeks artikelen uit *Het Parool*, *NRC Handelsblad* en *de Volkskrant*, van televisieprogramma's en van internet-sites, verschenen na november 2004.

'Rustig worden'

In veel Marokkaanse gezinnen zijn machtsverhoudingen gebaseerd op sekse. Vader neemt de belangrijke beslissingen, maar ook jongens hebben een positie die hun privileges geeft die hun zussen ontberen. Jongens worden bijvoorbeeld ontheven van huishoudelijke taken en bij afwezigheid van vader kunnen zij hun (soms oudere) zussen de les lezen. Behalve geslacht is ook leeftijd in het vaststellen van de sociale verhoudingen een belangrijk criterium. Onder Marokkaanse jongens wordt daar veelvuldig aan gerefereerd. Jonge jongens worden stevast gedold en gekleineerd, soms gestompt of erger. Komt daartegen verzet, dan reageert de oudere daarop vrijwel altijd door het gedrag nog verder door te voeren. Ten overstaan van anderen kan de voor de hand liggende hiërarchie niet worden losgelaten, dat zou gezichtsverlies betekenen. De jeugd buigt voor ouderen.

Leeftijd is een criterium dat sociale relaties ordent, maar leeftijd wordt ook gebruikt om gedrag te duiden. Jonge mensen doen (deels) andere dingen dan oude mensen; bepaald gedrag past bij jongeren en andere gedragingen horen juist bij ouderen. Het spreekt voor zich dat de biologische en psychologische consequenties van het ouder worden aan de basis liggen van dit onderscheid. Daarnaast zijn er evenwel culturele verschillen die gedrag als gepast of ongepast bestempelen. Onder Marokkanen bestaan hiervan heldere voorbeelden. Kinderen leren van hun ouders regels met betrekking tot schaamte (*hisma*), die tamelijk strikte gedragscodes ten aanzien van de omgangsvormen tussen jongeren en ouderen voorschrijven.¹²

Ook het praktiseren van de godsdienst is voor Marokkanen overduidelijk met leeftijd verbonden. Opgroeijende Marokkaanse jongens zeggen desgevraagd allemaal dat ze moslim zijn, maar als geïnformeerd wordt of ze ook bidden en vasten, zeggen de meeste van hen dat zij dat zullen gaan doen als ze ouder zijn. 'Islam is voor later', zo luidt het standaardzinnetje. Met het ouder worden krijgen bepaalde zaken voor het individu dus een andere betekenis. Ten aanzien van religie speelt daarin mee dat het een normatief kader biedt. De islam stelt regels ten aanzien van wat mag en wat niet, maar daarnaast resulteert het praktiseren van islamitische gebruiken ook in verdienste: *ajr*. Ouderen laten zich daar meer aan gelegen liggen dan jonge mensen.¹³

Vanwege het normatieve aspect is het mogelijk op basis van religieuze aspecten mensen te beoordelen. Alle Marokkaanse jongens die ik in Rotterdam sprak, hanteerden bij tijd en wijle het onderscheid tussen 'slechte' en 'goede' Marokkanen en bij het uit elkaar houden van beide categorieën bleek de islam het belangrijkste richtsnoer.¹⁴ Een goede Marokkaan is praktiserend moslim, dat komt in de definitie van haast iedere jongen naar voren. Dat ze zelf niet altijd de islamitische regels naleefden, doet daar niets aan af. De islamitische waarden en normen waren onder de oppervlakte aanwezig en daar kon op elk moment aan worden geappelleerd.

12 S. Naamane Guessous, *Achter de schermen van de schaamte. De vrouwelijke seksualiteit in Marokko*, Amsterdam: An Dekker 1990; Van Gemert, *Ieder voor zich*, p. 71 e.v.

13 M. Buitelaar, *Vasten en feesten in Marokko. Hoe vrouwen ramadan vieren*, Amsterdam: Bulaq 1993, p. 119.

14 Cf. F. Buijs, *Leven in een nieuw land. Marokkaanse jongemannen in Nederland*, Utrecht: Jan van Arkel 1993, p. 101 e.v., 221.

Ook regelovertreding en crimineel gedrag beziet men tegen deze achtergrond van leeftijd. De jongens die ik onderzocht liepen in zoverre niet uit de pas, dat de meeste Marokkanen die ik daarover sprak te kennen gaven dat zij 'nog klein' waren en nog niet wisten hoe zich te gedragen. Daarmee werd regelovertreding niet goedgepraat, maar men gaf er wel mee aan dat het van jongeren begrepen kan worden, terwijl de wat ouderen hun grenzen moeten kennen. Marokkaanse jongens dichten krachten buiten henzelf dan ook een grote invloed toe op hun gedrag. Tot ze een leeftijd bereiken waarop ze zichzelf in de hand moeten hebben, worden deze jongens op strenge wijze op het rechte spoor gehouden. Dat is nodig, want ze tasten steeds grenzen af die anderen moeten bewaken.

Dit resulteert in een onderscheid tussen Marokkaanse jongens en jongemannen, dat gedurende mijn onderzoek in Rotterdam goed was waar te nemen. De ouderen verschilden opvallend van de jongere jongens, al bleken ook zij hun wilde jaren te hebben gehad. Sommigen waren inmiddels vader, maar dat neemt niet weg dat een aantal een strafblad had en dat zij enige jaren geleden moeilijk handelbare lastpakken waren. Eén van hen was inmiddels jongerenwerker en hield voortdurend preken waar de jongens al snel niet meer naar wilden luisteren. Hijzelf bleek een verleden als heroïnegebruiker te hebben en hij zat al eens een gevangenisstraf uit van meer dan een jaar.

Dat personen veranderen als ze ouder worden is niet opvallend. Jongens verliezen hun wilde haren. In deze context wordt vaak gezegd dat een huis, een baan en een vriendin daar in belangrijke mate aan kunnen bijdragen. Ook Marokkaanse jongens refereren aan het gezin als veilige haven, waar zij zichzelf later hopen te vinden.¹⁵ Dat wil echter niet zeggen dat zij gedurende hun jeugd al aan deze toekomst bouwen. Het is alsof zij wel weten wat er komen gaat en daar ook vrede mee hebben, maar nog niet bereid zijn de verantwoordelijkheid te nemen voor het moment daar is. Het leven nu is nog te leuk, de verandering komt later. Een jongen over zijn verwachtingen rond het huwelijk: 'Een vrouw maakt je rustig, dan ga je meer aan geloof doen, je rookt en drinkt niet meer, je wordt serieus. Dan ga je ook niet meer

uit, je kunt moeilijk je vrouw alleen thuis laten zitten.'¹⁶ Een zeventienjarige Marokkaanse jongen uit Rotterdam met een behoorlijke criminele staat van dienst, overzag zijn loopbaan en zei: 'Ik ben nog klein. Als ik groot word, gaat het anders. Dan word ik rustig.'

Bij Marokkaanse jongens brengen dit soort veranderingen vrij grote verschillen aan het licht, alsof ze een soort metamorfose hebben doorgemaakt. Zo viel mij op dat sommige wat oudere jongens, die ik gedurende mijn veldwerk een tijd kwijt was, zich anders kleedden en andere gewoonten hadden opgepakt. Ze kwamen niet meer in het buurthuis, waar ik veel van mijn data verzamelde, maar bleken de moskee te frequenteren. Als het over deze verandering gaat, spreken Marokkaanse jongens van 'rustig worden' of 'serieus worden'. Ook Werdmölder schetst deze overgang. Een deel van zijn respondenten verdiepte zich in het geloof, hij tekent dit vooral op bij drugsverslaafden. Deze stap markeert weliswaar een verandering in hun leven, maar contacten met de delinquente vriendenkring bleven bestaan en de religieuze inkeer kreeg bij hen op langere termijn geen vervolg.¹⁷

Abdel

Ten tijde van het veldwerk van mijn promotieonderzoek is Abdel vooraan in de twintig. Hij is als jongetje van zeven uit Noord-Marokko naar Nederland gekomen, samen met zijn moeder, één oudere en één jongere broer en twee oudere zussen. Zijn vader werkt al een paar jaar in verschillende Rotterdamse fabrieken voordat het gezin op Nederlandse bodem herenigd wordt. De familie woont in Afrikaanderwijk, een achterstandswijk in Rotterdam-Zuid. Abdel gaat naar school, maar zoals veel jongens van de 'tussengeneratie' heeft hij moeilijkheden met de taal, dat is één van de oorzaken waardoor zijn schoolloopbaan een moeizaam verloop kent. Als hij op veertienjarige leeftijd de lagere school verlaat, gaat hij naar de LTS. Na een redelijk hoopvolle start gaat hij spijbelen en volgt een periode met veel aanvaringen met leerkrachten. Als hij niet meer leerplichtig is, houdt hij het, zonder diploma, op school voor gezien.

15 M. van Niekerk, *Kansarmoede. Reacties van allochtonen op achterstand*, Amsterdam: Het Spinhuis 1993, p. 73.

16 *Het Parool* 29 januari 2005.

17 H. Werdmölder, *Een generatie op drift. De geschiedenis van een Marokkaanse randgroep*, Arnhem: Gouda Quint 1990, p. 164.

Abdel gaat werken, maar bij een aantal bedrijven, waaronder een garage en een supermarkt, houdt hij het niet langer dan enkele maanden vol. Hij komt bij herhaling te laat op zijn werk en wordt ontslagen. In de periode die volgt ontplooit hij steeds vaker criminele activiteiten. Bijna een jaar lang dealt hij vanaf het adres van een vriend. Dat gaat hem in zoverre goed af dat hij dure merkkleding draagt en zich kan veroorloven grote bedragen te vergokken. De burens gaan echter klagen en de politie treedt op. Hoewel hij wordt aangehouden en verhoord, weet hij de dans te ontspringen. Het dealen vindt hij nu te riskant en hij gaat zich toeleggen op andere zaken. Hij wil daarover weinig loslaten, maar dat zijn inkomsten danig zijn gekrompen is onder andere aan de hand van zijn soms onverzorgde kleding makkelijk vast te stellen.

Geld is belangrijk voor Abdel. Hij laat het merken wanneer hij genoeg te besteden heeft en wanneer hij krap bij kas zit, blijkt hij over strategieën te beschikken die de ergste nood kunnen lenigen. Hij gebruikt ze met wisselend succes. Zo hoor ik dat hij een bezoek brengt aan een Jehova's getuige die in de wijk woont. Abdel doet dat niet om zich te laten bekeren, maar om de man te vertellen dat hij volledig aan de grond zit. Deze raakt daarvan onder de indruk en in plaats van Abdel te overtuigen dat hij zijn heil bij hogere machten moet zoeken, pakt de man zijn beurs en lenigt de ergste financiële nood met een biljet van 100 gulden. Het verhaal gaat dat dit Abdel al een paar keer is gelukt, wat hem complimenten van de anderen oplevert.

Kleine bedragen brengen slechts kortstondig verlichting en na zijn successen als dealer vormen geldproblemen een rode draad in Abdels leven. Vanwege onverantwoorde uitgaven en boetes melden zich steeds meer schuldeisers. Hij rijdt in een onverzekerde auto, die hij bovendien regelmatig verkeerd parkeert, en dat resulteert in een stapel onbetaalde bekeuringen. Een ander probleem ontstaat als hij een aantal illegale Algerijnen toegang tot zijn woning verschaft. Abdel papt aan met de leider van deze groep, een man met een gewelddadige reputatie, die in de loop van het onderzoek bij een caféruzie wordt doodgeschoten. Voor dat gebeurt komt de man hem regelmatig opzoeken en tot zijn schrik moet Abdel vaststellen dat zijn woning door de bezoeker wordt gebruikt voor opslag van allerlei gestolen spullen. Na de dood van de leider gaan de andere Algerijnen daar-

mee door. Abdel zegt hen de wacht aan, maar ze lijken dat niet te horen. Uiteindelijk besluit hij naar de politie te stappen en er volgt een inval. Abdel raakt nu echter van de regen in de drup. De Algerijnen worden weliswaar opgepakt, maar hij verwacht dat ze wraak zullen zoeken als ze weer op vrije voeten zijn. Hij durft nadien niet meer in het huis te verblijven en trekt bij zijn ouders in. De Algerijnen gaan inderdaad naar het huis en verschaffen zich toegang, waarbij de nodige schade ontstaat. De woningbouwvereniging wil de kosten daarvan op Abdel verhalen. Hij ziet zich gedwongen een betalingsregeling te treffen, wat tot gevolg heeft dat van zijn uitkering niet meer dan een schamel bedrag overblijft.

Een jongerenwerker tracht hem op het goede pad te zetten en zoekt werk voor Abdel. Deze meldt zich bij een supermarkt, maar binnen een week krijgt hij ruzie met een collega. Er vallen klappen en hij besluit niet meer te gaan. Abdel bezint zich op zijn toekomst en realiseert zich dat simpele oplossingen niet voor het grijpen liggen. Hij wil een auto, een huis voor zichzelf en een inkomen waar hij goed van rond kan komen, maar op alle fronten dienen zich serieuze obstakels aan. In een gesprek hebben we het over trouwen. Hij vertelt dat zijn ouders contact hadden met een familie in Marokko, die een partner zoekt voor een dochter. De verhalen over Abdels levenswandel lijken echter ook in Noord-Marokko de ronde te doen en de aanvankelijke belangstelling verdwijnt weer.

Nog steeds wil Abdel zijn leven een wending geven, maar de weg van geleidelijkheid lijkt hij niet meer als een optie te beschouwen. Zo loopt hij op een dag rond met een advertentie die hij uit een dagblad heeft geknipt. Daarin wordt melding gemaakt van leningen die onmiddellijk verstrekt kunnen worden. Als hem wordt uitgelegd dat de rente wel erg hoog is, tempert dat zijn enthousiasme. Zijn belangstelling gaat uit naar zaken die al zijn sores zullen wegnemen en in gesprekken met mij heeft hij het over 'grote dingen' en over 'één klapper maken'. Ik wijs hem op de risico's en op het feit dat hij anderen dupeert, maar het antwoord is: 'Schijt aan.'

Tegen het eind van het onderzoek glijdt Abdel verder af. Hij wordt regelmatig gezien in beschonken toestand en maakt dan ruzie met anderen. In het buurthuis is hij om die reden geen graag geziene gast. Hij vraagt jongens deel te nemen aan kaartspelletjes om geld. Als hij

daarbij verliest, lopen de spanningen soms hoog op. Er vallen klappen en verschillende keren wordt met traangas gespoten zodat alle aanwezigen snel naar buiten moeten vluchten. Dat zich niet ernstiger conflicten voordoen is eigenlijk een raadsel, want bij herhaling laat Abdel zien dat hij een pistool bij zich draagt. Een van de laatste keren dat ik hem zie, doet Abdel mij het voorstel om samen een dealer te beroven. Ik moet me voordoen als een Franse klant en samen gaan we een kilo cocaïne kopen, zo legt hij uit. Als het op betalen aankomt, trekt hij een wapen en vervolgens maken we ons met de coke uit de voeten. We moeten dan wel meteen Rotterdam verlaten, zo voegt hij eraan toe.

Mohammed B.

Als Mohammed B. Theo van Gogh neerschiet is hij 26 jaar oud. Zelf is Mohammed geboren in Nederland, maar zijn ouders zijn afkomstig uit een bergdorp in de Rif. Hij is de oudste zoon van een gezin met twee zonen en vijf dochters. Het gezin woont in Amsterdam-West, in de wijk Overtoomse Veld, waar veel Marokkaanse gezinnen wonen en waar in 1998 rellen uitbraken, nadat een wijkagent een jongen streng aanpakte na een brandje in een prullenbak.

Mohammed groeit op zoals veel andere jongens in de wijk. Hij is een stille, vrij verlegen jongen, maar hangt ook met anderen op straat en voetbalt op een pleintje in de buurt. Hij houdt zich aan het vasten gedurende de ramadan, maar bezoekt zelden de moskee. Hij gaat naar disco's en in 1999 is hij met vrienden op vakantie in Gran Canaria. Niet lang daarna vindt in het gezin een serieus conflict plaats als Mohammed zijn zusje in huis opsluit, omdat zij een vriendje heeft en zwanger is geraakt. Mohammed spreekt hierover met zijn vader, maar de man zegt dat zij niet luistert. Mohammed treedt zelf op en gijzelt zijn zus, die later door de politie wordt ontzet. Korte tijd later verbreekt Mohammed het contact met zijn vader, die hij een slappe houding verwijt. Hij verlaat het huis en vestigt zich in een kleine woning enkele straten van het ouderlijk huis verwijderd.

Mohammed heeft politiecontacten. Hij is betrokken bij een gewelddadige bestorming van zijn school. Hij wordt daarbij opgepakt en veroordeeld en loopt een gebroken enkel op. In 2001 vecht hij in het Vondelpark met de voor-

malige vriend van zijn zus. Als de politie ter plaatse komt, trekt hij een mes en maakt steekbewegingen naar een agent. Dat komt hem op twaalf weken gevangenisstraf te staan. Later zegt hij tegen een vriend dat dit hem spijt, want hij verwacht dat het zijn arbeidskansen sterk verkleint. Kort nadat hij vrijkomt, in september 2001, sterft zijn moeder aan borstkanker.

Mohammed kan redelijk goed leren. Hij haalt zijn havo-diploma en is daarmee een van de meest geslaagde scholieren in zijn omgeving, VWO is voor hem evenwel te hoog gegrepen. Daarna gaat hij naar de hogeschool Inholland, die in Diemen is gehuisvest. Hij begint daar aan de opleiding accountancy, maar stapt over op informatica. Later maakt hij nog een overstap, dit keer naar sociaal-pedagogische hulpverlening, maar na drie maanden breekt hij ook deze opleiding af. De jongen die veel en graag studeert, blijkt niet de opleiding te kunnen vinden die bij hem past. Zijn motivatie daalt en zo komt een eind aan zijn formele educatie.

Hij is dan al een tijdje actief in de wijk waar hij is opgegroeid. Binnen de stichting Eigenwijks neemt hij de leiding van een jongerenwerkgroep op zich. Voorts zit hij in de redactie van het wijkblad 'Over het veld' en helpt hij met het organiseren van een buurtfeest. Hij leidt een politiek debat in de wijk op verkiezingsavond en daarvoor oogst hij lof. Hij maakt plannen voor een educatiecentrum voor jongeren in de wijk. De subsidie, die in eerste instantie gevraagd wordt aan het stadsdeel en later aan het ministerie van VROM, blijft uit en de afwijzing in de gesprekken met ambtenaren zijn zware tegenvallers voor hem.

Mohammed heeft in die periode een bijbaantje als beheerder van een zaal van Eigenwijks en hij zit in de redactie van een wijkorgaan. Van graag geziene energieke kracht verandert hij echter in een collega met wie anderen in aanvaring komen. Na vergaderingen weigert hij bier te schenken, zelf is hij al eerder gestopt met roken en drinken. Een vrouwelijk redactielid stapt op nadat hij, zich beroepend op de Koran, zijn gelijk claimt omdat hij een man is. Hij krijgt kritiek vanwege deze opstelling en die neemt verder toe wanneer hij vrouwen uitsluit van de bijeenkomsten die hij organiseert. Dat hij zijn geloof zo serieus neemt werpt obstakels op die samenwerking zeer lastig maken. Hij verlaat Eigenwijks.

Hij laat zijn baard staan, gaat nu gekleed in een djellaba en verruult de moskee die hij en zijn familie sinds jaar en dag bezoeken voor de

verder weg gelegen El Tawheed-moskee, die later in opspraak zal raken vanwege extreme uittalingen en vermeende connecties met Al-Qa'ida.

In de kleine woning die hij heeft betrokken vinden ook verschillende andere mannen onderdak. De serieuze kennismaking met moslimextremisme vindt binnen dit selecte gezelschap plaats. Deze kring wordt door de politie in het onderzoek naar moslimterroristen later aangeduid als de 'Hofstadgroep'. In oktober 2003 vindt een inval plaats in de woning in Amsterdam-West. Vijf mannen worden aangehouden, maar ondanks de aanwezigheid van bestanddelen voor het fabriceren van een bom, komen alle verdachten weer snel op vrije voeten. Ruim een jaar later, kort nadat Theo van Gogh is vermoord, wordt een inval gedaan in een pand aan de Antheunisstraat, in het Haagse Laakkwartier. Tegelijkertijd worden ook elders verdachten aangehouden. De Haagse inval verloopt niet zonder slag of stoot, want er wordt een handgranaat naar de agenten gegooid. Twee jongemannen, Jason W. en Ismail A., worden gearresteerd.

De Hofstadgroep bestaat volgens de AIVD op dat moment uit zestien personen. De geestelijk leider, de Syriër Abu Khaled, die in oktober 2003 vastzat, verlaat op de dag dat Van Gogh wordt omgebracht het land en inmiddels blijkt hij in Syrië te zijn aangehouden. Samir A., een jonger lid van de groep, werd bekend toen hij de trein naar Rusland nam om met een medescholier het islamitische verzet in Tsjetsjenië te steunen. Later werd hij aangehouden wegens verdenking van het beramen van aanslagen op Nederlandse doelen. Hoewel hij onder andere plattegronden van Schiphol in zijn bezit had, heeft de rechter geoordeeld dat er onvoldoende bewijs tegen hem bestond. Gedurende het proces tegen Mohammed B. komen meer gegevens over andere leden van de groep boven tafel. Nouredine el F wordt op 22 juni 2005 in Amsterdam gearresteerd op Station Lelylaan. Hij is op dat moment in gezelschap van twee gesluierde vrouwen en draagt een geladen machinepistool in een rugzak.

Binnen de groep luistert Mohammed naar de naam Abu Zubair. Hij geldt daar als een zeer serieuze moslim die veel studeert en teksten vertaalt. Zelf beheerst hij het Arabisch over-

gens onvoldoende, hij moet derhalve gebruikmaken van Engelstalige teksten die hij hoofdzakelijk op internet vindt. Na zijn arrestatie worden cd's aangetroffen, die beelden bevatten van preken en gezangen, maar ook van de (in scène gezette) verwoesting van New York. De brief die hij achterliet op het lichaam van Theo van Gogh is een verzameling citaten van diverse herkomst. Het is een mix die volgens deskundigen laat zien dat de auteur zich in zijn religie is gaan verdiepen en daarin zelf een weg heeft gekozen. In zijn nalatenschap bevinden zich ook opnamen met onthoofdingen en martelpraktijken.

Vijf weken voor de moord op Theo van Gogh wordt hij in de tram gecontroleerd, maar hij heeft geen kaartje. Hij weigert te betalen, verzet zich en maakt veel misbaar, wat reden is om hem mee te nemen naar het politiebureau. De agent die hem verhoort weigert hij een hand te geven en hij spuugt voor hem op de grond. Hij schreeuwt: 'Ik haat jullie, ik haat jullie.' Hij heeft een tas bij zich met radicale geschriften en een lijst met telefoonnummers en e-mailadressen van wat later de andere leden van de Hofstadgroep blijken te zijn.

Controle

De verhalen van de beide hoofdpersonen hebben zowel overeenkomsten als verschillen. In deze bijdrage wordt bezien in hoeverre wat hun is overkomen verklaard kan worden aan de hand van de bindingentheorie. Hun sociaaleconomische positie en hun reactie op de relatieve deprivatie die daaruit voortkomt, laat ik hier buiten beschouwing. Daarop ga ik uitgebreid in op een andere plaats.¹⁸

Werdmölder wilde achterhalen wat er geworden is van de criminele jongens die hij begin jaren tachtig ontmoette en die hij enkele jaren later weer opzocht.¹⁹ De meesten is het slecht vergaan, na een periode met criminele activiteiten hebben zij niet meer kunnen aanklampen. Van de dertig personen die hij in zijn onderzoeksgroep had, blijken er uiteindelijk tien een min of meer normaal leven te leiden. Drie hebben met succes een criminele carrière weten op te bouwen. Het overgrote deel is gemarginaliseerd, alleen met de sociale dienst onderhouden zij nog contacten. Zij leven van

18 F. van Gemert, Abdel en Mohammed B; Marginalisering en radicalisering van Marokkaanse jongemannen, in: M. Buitelaar (red.), *Uit en thuis in Marokko*, Amsterdam: Bulaaq 2006 (in voorbereiding).

19 Werdmölder, *Een generatie op drift*.

een uitkering, aangevuld met inkomsten uit kleine criminaliteit.²⁰ De bindingentheorie, ook wel de socialecontroletheorie genoemd,²¹ wordt door Werdmölder gebruikt als vertrekpunt. Deze theorie zegt dat in principe iedereen tot regelovertreding is geneigd, maar dat de mate waarin mensen geremd worden bepalend is voor criminaliteit die zij begaan. De bindingen met kerninstituties, zoals gezin, werk, school, vereniging en kerk, vertalen zich naar de sociale controle die het individu van regel-overtreding weerhoudt. Werdmölder stelt vast dat de gemarginaliseerden in zijn onderzoeksgroep vrijwel niet participeren in deze kerninstituties.

Met Abdel loopt het af zoals met het merendeel van de jongemannen die Werdmölder beschrijft. Het afkalven van de bindingen met de kerninstituties is ook in zijn case waar te nemen. Hij is losgeraakt van gezin, school en werk, tot de moskee heeft hij zich nooit aange-trokken gevoeld. In het criminele milieu lukt het hem niet een voet aan de grond te krijgen. Zijn marginaliseren kan begrepen worden vanuit het wegvallen van de bindingen, vanuit het ontbreken van een rem van buitenaf.

Bij Mohammed ligt het anders. Hoewel opgemerkt kan worden dat ook in zijn leven gezin, school en werk steeds meer op afstand zijn komen te staan, lijkt het niet correct hierin een verklaring te zoeken voor zijn radicaliseren. Anders dan bij Abdel, bij wie het verlies van bindingen voorafgaat aan zijn afglijden, is hier de chronologie en het oorzakelijk verband namelijk andersom. Bij Mohammed worden de bindingen verbroken *als gevolg* van zijn radicalisering; het proces van radicalisering is al in gang gezet, het gaat er goeddeels aan vooraf. De jongen die zo graag studeerde kan in het hoger beroepsonderwijs zijn draai niet vinden. Hij richt zich op andere zaken en verliest zijn interesse voor reguliere educatie. Hij blijkt reeds denk-beelden te hebben die hem op gespannen voet plaatsen met collega's voordat hij zijn baan op-zegt. Strikte opvattingen zijn ook de oorzaak van het verbreken van de banden met zijn ouderlijk huis.

Uitgangspunten van de bindingentheorie passen dus niet op radicaliseren, althans niet op de wijze waarop zich dat proces bij Moham-

med B. voltrok. Vanuit gezin, school en werk is hij zeker niet aangemoedigd dit pad op te gaan. Evenmin kan gezegd worden dat hij is geradicaliseerd omdat zijn sociale vangnet gaten vertoonde of wegviel. Gelet op de kerninstituties, is het beter te zeggen dat hij radicaliseerde *ondanks* zijn sociale omgeving.

Ten aanzien van de toepasbaarheid van de bindingentheorie kan men hieraan toevoegen dat radicalisering zich vrij plotseling en in meerdere landen tegelijk manifesteert. Het is niet plausibel dat een even plotselinge en wijd-verspreide afkalving van bindingen hieraan vooraf is gegaan. Ook het feit dat, voor zover bekend, de vier daders van de aanslagen in Londen van 7 juli 2005 juist wel beschikten over bindingen met gezin, werk, school en sportclub is hiermee slecht te rijmen. Het wegvallen of ineffectief worden van controle, zoals bedoeld door Hirschi, lijkt niet van toepassing op deze cases. Radicalisering laat zich beter verklaren vanuit het omgekeerde, vanuit motieven. Drive-theorieën liggen meer voor de hand.²²

Slot

In dit artikel draait het om de geschiedenissen van twee personen op de drempel van volwassenheid. Zij maken keuzes die grote consequenties hebben, want zij verliezen de aansluiting met de Nederlandse samenleving. De een, Abdel, marginaliseert en zet de criminele loopbaan voort waar hij eerder aan begon. Mohammed B., op zijn beurt, radicaliseert en ook hij plaatst zich bewust buiten de respectabele orde. In het verleden zijn veel Marokkaanse jongeren gemarginaliseerd. De centrale vraag in dit artikel was of het soort Marokkaanse jongeren dat marginaliseerde nu risico loopt te radicaliseren. Een antwoord is gezocht in de vergelijking van gemarginaliseerde en geradicaliseerde jongeren, in casu Abdel en Mohammed B., en in de beschrijving van de processen van marginaliseren en radicaliseren.

Een kanttekening, die voorafgaat aan het antwoord, moet zijn dat het slechts om twee cases gaat, wat een wankel onderbouwing is voor generalisering. Dat wil zeggen, het verhaal van Abdel komt overeen met dat van een groot deel van de jongeren die Werdmölder be-

20 Werdmölder, *Een generatie op drift*, p. 164-165.

21 T. Hirschi, *Causes of delinquency*, Berkeley: University of California Press 1969.

22 Zie ook Van Gemert, Abdel en Mohammed B.

schrijft.²³ In hoeverre wat Mohammed B. is gebeurd ook anderen betreft, is lastiger te zeggen. Over de vraag of hij veel gemeen heeft met andere extremisten in Nederland zal de komende tijd ongetwijfeld meer gezegd worden. Of hij lijkt op extremisten in het buitenland is iets meer bekend. Zo lijken de activiteiten van leden van de Hofstadgroep van een andere aard dan die van de daders van de aanslagen in Madrid en Londen. Hoewel de AIVD beschikt over aanwijzingen dat leden van de Hofstadgroep rechtstreekse contacten hebben met kopstukken van Al-Qa'ida in Italië, Zwitserland en Spanje,²⁴ lijkt de moord op Theo van Gogh meer de daad van een eenling dan een georganiseerde aanslag van een georganiseerde cel, zoals in de beide andere steden. Behalve de moord, heeft de Nederlandse groep geen terreurdaden op haar naam, al zijn er wel aanwijzingen dat voorbereidingen werden getroffen. In het (op dit moment nog lopende) proces tegen de Hofstadgroep kan het lastig blijken te bewijzen dat de groep op georganiseerde wijze terroristische acties nastreeft. Men kan dus betogen dat Mohammed B. van een ander kaliber is dan degenen die in de andere Europese steden opereerden.

De vergelijking van de gemarginaliseerde en geradicaliseerde jongeren laat zien dat beide zonen zijn van Marokkaanse 'gastarbeiders'. Al-lebei behoren ze tot een Marokkaanse etnische minderheid, die in Nederland nog steeds een sociaal-economisch lage positie inneemt. Dat neemt niet weg dat vanwege het moment van migratie de tweede categorie beter is toegerust. De jongens die marginaliseerden bleken vaak in Marokko te zijn geboren, als gevolg waarvan deze 'tussengeneratie' met taalproblemen geconfronteerd werd die de schoolloopbaan negatief beïnvloedden. Het opleidingsniveau van Mohammed B. is niet toevallig beduidend hoger dan dat van Abdel.

Aangaande de vergelijking van de processen van marginaliseren en radicaliseren moet worden opgemerkt dat de context waarbinnen de beide hoofdpersonen zich hebben bewogen belangrijke verschillen kent. Radicaliseren ge-

schiedt niet in het luchtledige. Op een bepaald moment in de geschiedenis blijkt radicaliseren, althans in Nederland, relatief veel voor te komen. Het behoeft geen lang betoog dat de internationale context hier ter zake doet. Ook op nationaal vlak is er een contextverschil. De stigmatisering van Marokkaanse jongeren, daar heb ik Abdel nooit over gehoord (het verhaal van Abdel is opgetekend ruim vóór de rellen in Overtoomse Veld in 1998). Factoren die voor Mohammed zwaar hebben gewogen, doen voor Abdel nauwelijks of in het geheel niet ter zake. In het ene tijdvak domineren thema's in de media, terwijl ze in het andere vrijwel ontbreken.

In het proces van marginaliseren is het wegvallen van bindingen met kerninstituties goed te herkennen, het lijkt een voorwaarde voor het afglijden. Bij het radicaliseringsproces daarentegen doen de bindingen er minder toe. Personen worden er in hun radicalisering niet door weerhouden of verbreken ze zelf gedurende hun radicaliseringsproces. In verschillende nota's wordt gewezen op de rol van de Marokkaanse gemeenschap in de bestrijding van extremisme. Enerzijds doelt men op het doorspelen van informatie zodat opsporing meer effectief kan zijn, anderzijds gaat men ervan uit dat bindingen radicalisme kunnen tegengaan. Dat laatste wordt in de casus van Mohammed gelogenstraft. Gezien het feit dat radicale netwerken in een zelfgekozen isolement verkeren, zijn aanknopingspunten voor opsporing niet makkelijk te vinden. Bovendien roept het doorspelen van informatie een loyaliteitsvraag op, die niet als vanzelfsprekend in het voordeel van de Nederlandse samenleving beantwoord hoeft te worden.

Radicaliseren de criminele Marokkaanse jongeren van weleer? Gezien de gebrekkige empirische onderbouwing is dat niet met zekerheid te zeggen, maar het antwoord lijkt: neen. Het laat zich aanzien dat de jongeren die zich overgeven aan extremisme een andere positie bekleeden en een andere relatie hebben tot kerninstituties dan de jongeren die afgleden en aan de rafelrand van de samenleving terecht kwamen.

23 Werdmölder, *Een generatie op drift*.

24 Netwerk 21 februari 2005.